

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА
ЧЛЕН ПАРТІЇ «И. И.»
(«Испуганная интеллигенция»)

Сподіваюся, ви пам'ятаєте цю помітну партію, що відіграла в свій час не дуже помітну роллю. Авторство назви цієї партії належить також помітному політичному діячеві, басарабсько-курському депутатові Володимирі Пуришкевичу. З цього ясно, що гостре слово можна почути і від чорносотенця. Мій герой — досить помітний член цієї партії, що ніколи не виливалася в якібудь зашкарублі організаційні форми, але володіла в свій час не менш монолітною одністю прагнень своїх членів, ніж сама РКП. Це дозволяє вдатися до резигнацій щодо цінности організованости, коли взяти на увагу долю двох цих помітних партій... До речі, мій герой взагалі, звичайно, позапартійний... Так ось можна було б удатися до резигнацій, але не варт. І без того видно. Тим більш — ми в кінці, а кіно — зорве мистецтво...

Дивіться.

Попереджую: на екрані робиться казна-що, нічого не зрозумієш, ерунда, плутанина якась, кількоразово комбінований кадр, напливи та інші хитрі штуки режисера й оператора... Нарешті, звичайно, ви зрозумієте. Нарешті, в кінці цієї частини, навіть мій герой зрозуміє. Дещо він зрозумів і з самого початку. Ну, дивіться...

... Через вулиці великого міста — величезні полотнища. На полотнищах гасла літерами з сажинь... ОТЕЧЕСТВО В ОПАСНОСТИ!.. На білих полотнищах червоними літерами завбільшки з цілий сажинь... РЕВОЛЮЦИЯ В ОПАСНОСТИ!.. Полотнищ багато... Далеко над величезним містом має в повітрі червоний прапор... ВСЯ ВЛАСТЬ СОВЕТАМ... Прапор наближається, затуляє ввесь екран... ВСЯ ВЛАСТЬ СОВЕТАМ... Миготять, плигають в безладних відмінах — вулиці, юрби, будинки, величезні білі полотнища з червоними знаками оклику... Серед цього хаосу скакає у розпачі обличчя Інтелігента. Інтелігент роздвоюється, розмножується неймовірно швидко — дві, п'ять, десять, сто інтелігентових фізіономій заповнили екран живою мозаїкою. Фізіономії схвильовані, стурбовані — і балакають, балакають — швидко, як кулемети: СПАСАЙТЕ РЕВОЛЮЦИЮ!.. СПАСАЙТЕ РЕВОЛЮЦИЮ!.. СПАСАЙТЕ РЕВОЛЮЦИЮ... Розмножений Інтелігент зменшується кількістю, одночасно німіючи... Над величезним містом червоний прапор рухається повільно й могутньо. Фізіономії розтанули... Вщухає безладний танок білих полотнищ... Червоний прапор несуть попереду багатотисячного натовпу... Ще кілька разів у різних куточках екрану на якусь частку секунди вискакує голова Інтелігента, пробує кричати... Не встигає й зникає... СПАСА... ЛЮЦИ... Червоний прапор — ВСЯ ВЛАДА РАДАМ — запанував над усім екраном... Десь вискочив Інтелігент, гукнув — *"Спасайте революцию"*... і — Інтелігент швидко йде, майже біжить вулицею...

«...а також і майно».

Інтелігент швидко біжить східцями банку...

В гарненькій квартирці Інтелігента його дружина, хапаючися, "переховує цінності"...

Я казав, що мій герой дещо зрозуміє з самого початку... Стара гвардія вмирає, але не здається. Щирий член партії І. І. не вмирає і не здається... Коли чесно забути давно забуту офіційну романтику часів Бонапарте, доведеться визнати, що поведінка І. І. має куди більше рації...

Інтелігент виходить з банку. Обличчя майже цілком задоволене і далеко спокійніше, ніж у попередньому кадрі. Помацав унутрішню кишеню.

Жест, як відомо, інстинктивний і мудрий: перевірка і зайвий момент задоволення...

В гарненькій квартирці Інтелігента безладдя... Дружина Інтелігента виснажує всю фантазію, у творчих муках винаходить методи переховування — знайшла! Геніяльна ідея! — Болонка.

В нашійнику болонки відпорола підшивку. Нашійник перетворився в сосиску. Сосиска напхана обручиками, камінчиками й іншим таким.

Болонка, нахиливши на бік голову, уважно дивиться на роботу хазяйки.

І, звичайно, нічого не розуміє...

Інтелігент стукає в двері маленького ювелірного маґазинчика. Старий хазяїн довго не відчиняє. Розглядає його з середини. Переговори. Нарешті, двері відчиняються.

Розмова йде далі в маґазинчику. Дідок дуже енергійно і дуже правдиво крутить головою негативно. Шия в нього довга, тонка й суха, але — тривала... Інтелігент переконує його з майстерністю досвідченого мітинґового оратора. Виймає з кишені і кладе на прилавок пачку кредиток. Дідок перестав крутити головою. Замислено дивиться на кредитки. Вирішив і поліз за пазуху. Витягає маленький замшевий капшук, з-за прилавку витягає терези. Висипає з капшука кілька камінчиків.

В гарненькій квартирці Інтелігента його дружина все ще пакує нашійник.

Болонка, нахиливши голову в бік, уважно дивиться на її роботу...

І, звичайно, і досі нічого нічого не розуміє...

Старий хазяїн випускає Інтелігента з дверей маґазинчика.

Інтелігент, зробивши кілька кроків, оглядається і з задоволенням потирає руки.

Старий хазяїн відійшов від дверей, оглянувся і з неменшим задоволенням потер руки...

Перша ознака ідеально чесного гандлю: обидві сторони задоволені. Отже, помилково буде гадати, що хтось у даному разі був шахраєм...

Дома Інтелігент показує дружині свої надбання. Дружина демонструє свій винахід. Обоє цілком задоволені з діяльності одне одного...

Екран темніє... Павза...

Перші дні... Незрівняні перші дні. Повні незрівняного запалу й патосу для всяких божевільних і озвірілої "черни". Повні глибокого (звичайно, громадського) суму для мого дорослого героя, що не був сліпий, що все бачив, усе передбачав...

Панорама величезного міста... Червоний прапор затуляє весь екран — ДА ЗДРАВСТВУЕТ СОВЕТСКАЯ ВЛАСТЬ.

Коло Інтелігентів сидить у похмурій розпуці, розпачливо хитаючи головами... ЗАГИНУЛА РЕВОЛЮЦІЯ...

Знову йдуть дні, великі, як роки, швидкі, як хвилини... Сказано тезу, надійшли часи антитези — так, принаймні, говорять сліпі. Ні — не піддурити щире громадянське серце мого героя такою дешевою... Він бачить факти.

Карта Росії... На мапі з'являються написи: "Українська Республіка", "Кримська Республіка", "Царево-Кокшайська Республіка", "Весьєгонська Республіка"... Дедалі більше написів, дедалі дрібніші літери — вся карта вкривається республіками...

Коло Інтелігентів сидить в похмурій розпуці, розпачливо хитаючи головами... ЗАГИНУЛА ВЕЛИКА РОСІЯ...

Екран темніє... Довга темрява...

Чорна і безнадійна, як розпука мого героя, що втратив усе, що є цінного для громадянина: батьківщину, волю, посаду — все...

Більшовицькі страхіття

В гарненькій квартирці Інтелігента він з дружиною сидять за столом пригнічені, мовчки... Раптом обоє здригнули, перелякано глянули одне на одного. Дзвінок. Інтелігент нарочито байдуже пропонує дружині відчинити двері. Дружина, щиро перелякано категорично відмовляється...

Тут жінка демонструє щиро, як завжди щирі ми буваємо в мент небезпеки, свою дрібність, порівняно до хороброго чоловіка...

Інтелігент хоробро виходить.

У передпокої біля дверей прислухується...

Ззовні чиясь тремтяча рука тисне на дзвінок...

Інтелігент надзвичайно обережно відчиняє двері, не знімаючи ланцюжка. Як тільки він скинув останню клямку, хтось різко штовхає двері всередину. Інтелігент відскакує...

На порозі стурбоване обличчя тестя.

Інтелігент швиденько відчиняє двері. Впускає тестя і знову запирає їх ретельно, на всі запори...

Біля столу — родинна рада. Тесть розповідає:

Майже цілком тотожне повторення тільки-оце описаної сцени, але, — на квартирі тестя. Рука, що тисне на дзвінок, не дрижить. Двері відчиняються досить чемно. На порозі — постать міліціонера перших днів революції з ґвинтівкою через плече і з нашивкою на рукаві цивільного пальта. Міліціонер запитує, чи туди попав. Тесть трусить головою, не розбереш — чи позитивно, чи неґативно. Міліціонер не розбирає й сердито запитує вдруге. Тесть із великим зусиллям хитнув головою позитивно. Міліціонер з купки папірців виймає одного і простягає тестеві. Просить розписатися і йде... Тесть зачинає двері, боючися глянути на папірця... Біля столу з дружиною читає. Це — оповістка: "Гр. С. Є. Столетову. Починаючи з завтрішнього дня, щоденно ви мусите являтися на збірний пункт В/району о 6-ій год. ранку". Підпис... і... *трикутня* печатка...

О, проблемо форми і змісту!.. Мені відомо, що Сава Єремієвич живе тепер у житлокоопі, де виконує певні громадські обов'язки на одній з виборних посад. Отже, він щодня бачить і навіть сам ставить трикутню печатку. І — нічого... Треба гадати, він навіть забув своє перше вражіння. Багато з вас, мої читачі, теж забули, а дехто й не знає, яким жахом для кожного культурного і інтелігентного серця був наповнений оцей рівнобічний трикутник печатки ЧК.

Один колишній "действительный статский советник", людина культурна й освічена, що взимку 19 року жив у Москві, крав вечорами революційні плякати та оголошення для опалення своєї "буржуйки", а вдень стояв у півверстових чергах по обід, еквівалентний 75 калоріям, з дня жовтневого перевороту принципіально кинув стригтися й голитися, а із своїм єдиним сином — камер-пажем, що вступив на службу до більшовиків і іноді приходив до старого та забував у нього чвертку хліба або пачку махорки, — говорив лише французькою мовою, — так ось цей дідок одного разу, приймаючи мою візиту в своїй кімнаті, єдиній, що йому лишили з помешкання на 12 кімнат (не буду гріха таїти, і я, згідно з відповідним ордером, займав будуар його покійної дружини), — говорив мені довго, вишуканими, закругленими дотепними фразами, що несподівано вилітали з-під його брудносіро-рудуватих вусів, говорив невпинно і пораючися із димною буржуйкою, гріючи для гостя чай, і сидючи потім у фотелі біля чайного столика, за винятком лише моментів, коли він переконував мене влити в склянку з окропом ще одну ложечку "ромового" екстракту на чистому фальбергівському сахарині, весь час він говорив про велике, таємниче значіння форми... Трикутник, Квадрат, Пентаграма, Шостикутня зірка, Круг — вінець усього... Звичайно, більш за все — про трикутник та п'ятикутню зірку... Трикутник — первісна геометрична фігура, символ початку буття, бо в вигляді трикутника ми бачимо лоно жінчини. Далі — сумеро-акад'яни, гіндуси, інки, Кріт, Атлантида і т. ін. і т. ін. У

трикутник вписане "всевидюче око" єврейсько-християнського Бога-Саваота... Далі, Евклід, Архімед, Пітагор, Гавс, Лобачевський, Ріман... Трикутник кутом униз — лоно життя. Кутом вгору — смерть... Кабалістична єврейська шестикутня зірка... Два такі трикутники один на одному... Кабала, Абарбанель, Амбруаз Паре, Тамплієри, Інквізиція. Розенкройцери, Франкмасони, Ротшільди, Пірпойнт Морґан... О!.. П'ятикутня зірка, Пентаграма, Чорна магія і далі щось цілком незрозуміле... Нарешті, Месія... Або Морґан, або один чистильник чобіт у Римі, або Лев Троцький. Певно лише, що один з них, а хто саме — це не важно. Суть в тому, що єврейський Месія — це і є Антихрист... Ясно!

Так ось, дорогі читачі, що означає трикутник ЧК! На превеликий жаль, я скоро розлучився з симпатичним дідком і, мабуть, надовго, бо він вмер, і тому я так і не знаю, що означає трикутник житлокоопів. І ніхто мені цього розказати не може. Страшенно прикро... Береш справку для пошти, приміром, — невинна річ, здається, і раптом тобі ставлять печатку Антихриста. Страшно на цьому світі, товариші...

Не думаю, щоб шановний Сава Єреміївич знав усю глибину того жаху, що його символізувала ця печатка. Його уявлення було спрощене, воно впливало просто із зіставлення двох фактів: він сам — буржуй, а другий факт — ЧК. Його уявлення, просте й чітке, цілком поділяла його друга (що одразу заплакала дрібними сльозинками, не змінюючи виразу свого запливлого обличчя) та його дочка і зять. Уявлення ось яке:

Два звірячого вигляду більшовики тягнуть тестя до стінки.

Ну — і т. д...

Пригнічена непорушність тестя, дочки, зятя...

Інтелігент випростовується і рішуче стукає долонею по столі:

"Тікати!"

Вхідні двері. На дверях неохайно зроблена таблиця: "Відділ перепусків ДТЧК".

Інтелігент, одягнений по-пролетарському, нерішуче спиняється перед дверима. Вззявся був за ручку, схаменувся, зняв пенсне і заховав його. Потупцював ще трохи на місці і ввійшов.

Інтелігент біля бар'єру розмовляє з вартовим агентом. Інтелігентові погано...

Він уперше бачить на власні очі чекіста — одного з цих страшних, кровожадних звірів... Правда, тестя вони не розстріляли, а послали лише рубати дрова... але ж — шановного комерсанта, людину поважну, ну, і, нарешті, людину, що й комплекцією збуджує до себе пошану, і... рубати дрова! А тисячі й сотні тисяч замордованих, закатованих, що про них з найповніших джерел йому точно... І все це роблять отакі, як оцей сонний, млявий, звичайнісінький собі парубок... О, загадкова глибина душі колишнього "народу-богошукача", "великого руського народу", що йому так щиро служити збирався мій герой (див. част. II) і що раптом перетворився в народа-звіря, душогуба і "взбунтовавшегося раба!" — Страшно на цьому світі, панове інтелігенти...

Агент мляво бере документи, жестом запропонував почекати і пішов до сусідньої кімнати.

Інтелігент примостився на краї лави, чекає.

Агент в сусідній кімнаті, не хапаючися, розмовляє з начальником.

Інтелігент починає хвилюватися...

Ще б пак...

Агент в сусідній кімнаті крутить собачу ніжку. Начальник робить те саме. Інтелігентові документи лежать на столі.

Інтелігентове хвилювання зростає. Він мучиться. З жахом поглядає на двері, куди пішов агент...

Чим ще можна посилити оцю тяганину, як не жахливими подіями, що назрівають в оці хвилини, і зараз упадуть на мого героя? Ці звіри, безперечно, знають усе, вони взагалі все знають, вони знають і болонку, і Тимчасовий Уряд, — вони послали по варту, вони...

Агент та начальник смачно затягнулися. Начальник, нарешті, підсунув до себе документи, переглядає...

Страждання Інтелігентові доходять апогею. Він крутиться по лаві, поглядаючи щосекунди на двері...

Він уже не чекає на варту... Який він дурний був, що чекав! Яка варта? Навіщо? Тюрма! Суд? Нічого подібного! Йому здалося, що він живе в культурній країні. Він забув... Просто ввійде зараз агент, брутально вилається і вистрелить йому з мавзера в лоб... На брудній долівці он кілька плям! Не від чобіт же ці плями...

Начальник розглядає документи. Запитав агента. Той знизав плечима і зробив гримасу: "А чорти його батька знають". Потім махнув рукою.

Інтелігент не в силі витримати. Тремтючи, встає й починає сунутися до дверей.

Начальник умочив перо в каламар, зняв з нього дохлу муху, ліниво вилаявся і поклав резолюцію. Агент взяв папірця і пішов до дверей.

Двері відчиняються.

Інтелігент кинувся до виходу.

В кімнату спокійно входить агент з папірцем.

Фізіономія Інтелігентова сповнена жаху.

Здивований погляд агента.

Інтелігент неймовірним зусиллям стримується і примушує себе наблизитися до бар'єру.

Агент виписує перепустку.

Інтелігент не вірить своєму щастю.

Щось подібне до усмішки. Метушливі жести. Дрібні поклони. Швидко вийшов...

І за що?..

Багато дехто з вас мусять зрозуміти мого героя — надто багато. Всі ті, що так само, як і мій герой, прагнули всією істотою своєю.

«Туда, где все обильем дышет»...

"...где реки льются чище серебра..." ну і т. далі. Багато дехто з членів І. І. справді пішли куди далі — аж до місцевостей, wo die Zitronen bluen, а були й такі, що докотилися до місць, що їх жаден поет не оспівав... Мій герой обмежився руським текстом...

"...где реки льются чище серебра...", де "Грицькам" цілих три роки було не до "Марусь", а "Марусі" цілих три роки виплачували натуральний податок культурним спасителям Росії, України та мого героя — майже всіх національностей земної кулі... І дружньо допомагали їм Хайки, Лії і Сури, що їх поет не передбачав...

Посадка в теплушки. Інтелігент і жінка одягнені по-пролетарському. Жінка підперезана мотузком. З-під жакета в неї виглядає морда болонки.

Тесть з тещею, в настрої дуже сумному, проводять. Теща моргає очима і плаче дрібними сльозинками з дерев'яним виразом розпливлого обличчя.

Інтелігент з дружиною дуже заклопотані кошиками, чемоданами, клунками та картонками. Всього цього — маса. Обоє метушаться. Заважають інші пасажери, що теж вантажаться.

Нарешті починається слізне прощання.

Пробігає аґент ДТЧК. Крикнув поспішати...

Як відомо, встановивши на залізницях два дзвінки, ми зробили два кроки назад, бо одним з перших досягнень наших було цілковите знищення всяких дзвінків, разом з розписом... Таки є дещо справедливого в твердженнях опозиції...

Дочка з силою видирається з ніжних обіймів мамаші і починає лізти в вагон.

Ви колинебудь лазили в товарний вагон? Коли лазили, то зрозумієте трагедію культурної жінчини, поставленої перед такою проблемою... Проте не знаю, як чого іншого, а лазити в теплушки революція навчила і контрреволюціонерів...

Червоноармієць, що стояв збоку дверей, побачив болонку, яка дуже заважала своїй хазяйці, і трохи глузливо усміхнувся. Усміхнувся і ткнув обережно чорним пальцем в чорненький лакований носик.

Марія Савівна відскочила, як опечена. Марія Савівна вистрелила в червоноармійця поглядом, що в ньому невідомо чого більше — переляку, чи люті.

На обличчі червоноармійця здивовання. Здвигнув плечима, плюнув, зробився офіційний і почав підганяти пасажирів.

Знову пробіг аґент.

Інтелігент якимось уштовхнув дружину в вагон і вліз сам з допомогою тестя.

Паровіз смикнув. Поїзд рушив... Хустинки замаяли в повітрі.

Зворушливий спосіб близьких людей зробити себе видимими один одному якнайдовший час... Звичайно роблять так: махають хустинкою $\frac{1}{2}$ хвилини, повертаються й

ідуть додому або на своє місце в вагоні. — Отак багато зворушливих і чудових звичаїв пережили самі себе: вживати їх або ніколи, або шкідливо. Рукостискання, приміром, передає заразу... Крім того — не плюйте, бажаючи висловити незадоволення, не кашляйте, бажаючи звернути на себе увагу, не здіймайте на холоді капелюха, бажаючи привітати милу даму, коли ви лисі. Ввічливість та уважність до дам лисих — річ обмежена... Проте, хоч це й корисні вказівки, але, здається, не на тему...

ЧИСТИЛИЩЕ

Прикордонна варта перевіряє майно Інтелігента. Корзини й вузли розв'язані.

Інтелігент метушиться, виявляє аж надто всіляку покірність. Один з аґентів лічить білизну. Відрахував 12 штук, запитав через плече у старшого, чи правильно. Старший хитнув головою.

Аґент відкладає у бік решту білизни. Переконливо і багатословно щось пояснює Інтелігентові. Той енергійно погоджується, робить радісно готовну усмішку. Але словоохочому аґентові мало. Він знову звертається до старшого.

Той неохоче виймає з кишені потертого папірця.

Аґент говорить швиденько й ласкаво, показує папірця Інтелігентові. Це — "Інструкція огляду вантажа тих, що виїздять за межі РСФРР".

Аґент пояснює.

Інтелігент енергійно погоджується...

Дружина Інтелігента стоїть осторонь. На лиці — стримана тривога. Речей теж дуже жаль...

Другий аґент, простуватий сільський хлопець, витяг з кошика і тримає двома пальцями ніжно мережане дессу. Розглядає уважно й здивовано. Запитливо глянув на старшого.

Старший посміхнувся, пояснює.

Словоохочий аґент теж весело посміхається і теж пояснює з усіма подробицями.

Другий аґент ніяково усміхається.

Обличчя Марії Савівни — обурене, шоковане...

Жах! Вона наче на собі самій відчуває дотик брудних пальців оцього хлопця, цього звіра... Яке знущання!.. Вона викине геть це дессу!.. А проте, не викине...

Другий аґент, засоромлений, вкладає дессу назад в кошик і даремне намагається пригладити його долонею...

ОСТАННІ СТРАХІТТЯ

По шосе йдуть Інтелігент з дружиною, навантажені понад силу. За кілька кроків попереду — другий аґент. Жінці Інтелігента особливо незручно через собачку.

Агент кілька разів оглядається. Допомогти цим буржуям, чи ні? Поправив на плечі гвинтівку, підійшов до жінки Інтелігента і мовчки взявся за найбільший клунок. Марія Савівна перелякана — але віддала. Дивиться недовіркою, з острахом. Агент кинув клунок на плече і пішов далі.

Жінка Інтелігентова йде зараз майже порожнем. Вільною рукою притискує до грудей болонку. Час від часу поглядає на агента, що йде трохи зігнувшись, під тягаром її клунка. Інтелігент ледве лізе, перевантажений майном...

Ми, люди, надзвичайно рідко здатні усвідомити своє щастя. Мій герой і його дружина роблять останні кроки на більшовицькій землі, але тисячі дрібниць, оформлених у кошики, клунки, болонку й картонки — пригноблють їх, впливаючи безпосередньо на сприймання... Скиньте з плеч ваші кошики й клунки, дорогий читачу! Всі люди, а значить і ви, завжди кудиневбудь ідуть. Ми ніколи нікуди не доходимо, крім смерти, бо досягнення — це зупинка, припинення руху, а це й є смерть. Але ми раз-у-раз робимо останні кроки перед брамою раю... Киньте ваші кошики й клунки. Кожен крок — єдиний, кожен крок — досягнення, кожен крок — радість. І кожен крок мусить бути легкий. Киньте ваші кошики й клунки і не думайте, що це — не на тему.

БІЛЯ БРАМИ РАЮ

На тому ж шосе рогатка. Біля рогатки натовп утікачів. Натовп увесь інтелігентський, хоч і одягнений дуже скромно.

У всіх клунки, кошики. Всі збентежені. У всіх жагуче прагнення — на той бік рогатки. Товчуться, штовхаються. На обличчях страждання, злість, лють. Скандалів нема лише тому, що згадане прагнення пересилює всі емоції.

Це не натовп грішних душ, що благають впустити їх у рай: вони ні в чім себе не почувають винними. Навпаки, скорше вони святі, пророки, що їм "несть места в своем отечестве"... Хіба не пророкували вони загибелі Великої Росії? Хіба вони збрехали? Де Єдина Неделіма? Тож то й воно... Горе нам! Як говорила мені одна бабуня, розбиваючи вщент мою аргументацію: "Раніш ви могли сказати: я руський, я українець, а тепер — я есересерський, я уесереринець...". І справді ж бо, дорогий читачу...

ЯНГОЛИ, ЩО ОХОРОНЯЮТЬ ВХІД

З другого боку рогатки, перед бар'єром, що мало не ламається від натиску, ходять два німецькі солдати в сталевих шоломах.

За бар'єром — обличчя, руки, очі, роти... Все це виявляє пекуче змагання — єдиний крок, по цей бік бар'єру. Молоді, старі, чоловіки, жінки — жестикулюють, кричать, благають, лементують. Багато хто розмахує документами.

Солдати байдуже ходять уздовж бар'єра.

Інтелігент, перехилившись через бар'єр, розмахує якимись папірцями, щось кричить несамовито.

Солдат кинувся до нього, замахнувшись ручною ґранатою. Фізіономія солдатова широко роззявила рота. Рече:

«*Zuruck!*»

Інтелігент відскочив. Обличчя обурене.

Проте річ природна. Адже для представника культурної нації в мойому герої, що стоїть на більшовицькій землі, є щось таке, — не знаю, як сказати, — щось таке від бидла, чи що...

Інтелігент оглянувся у всі боки і, побачивши, що експансивний солдат кинувся в інший бік, приймає змовницький вигляд і починає розмову на мигтах з другим солдатом. Другий солдат — флегматик і жадної участі в подіях не бере. Солдат флегматично підходить.

Інтелігент пошепки переконливо балакає з ним. Пхнув йому щось у руку. Солдат флегматично вислухав, флегматично подивився собі в долоню і флегматичним жестом дозволив Інтелігентові пролізти під бар'єр.

"Любви все возрасты покорны", як то кажуть... А проте — це я помилився... "Люди разных каст и стран"... — ось! У Інтелігента в опері була своя льожа. Звідти, — не тільки наука, але й мистецтво скорочує нам шляхи швидко минушого життя. Навіть опера. Про літературу й говорити не доводиться. Візьміть хоч би цей роман... Отже, читайте, дорогий читачу, — витягайте, скорочуйте досвід і не ходіть до опери.

Інтелігент швидко, майже бігом, іде по шосе від рогатки. В натовпі за бар'єром — вибух обурення. Крики, бурхливі рухи.

Одність партії І. І. порушена! Порушив її мій герой. Мені сумно визнавати це, але, вважаючи безсторонність за свою найвищу чесноту, я мушу констатувати таку прикру істину... Організація виявила себе не досить міцною... Вибачте, я забув, що організації ця партія зовсім не мала...

Експансивний солдат швидко бере ґвинтівку на руку й кидається за Інтелігентом...

«*Halt! Zuruck!*»

Флегматичний солдат спостерігає події з непорушною байдужістю.

Інтелігент обернувся, завмер. Солдат біжить до нього з ґвинтівкою на руці. До ґвинтівки припасований ніж-багнет.

Інтелігент присідає. Солдат зупинився. Лезо багнета на кілька сантиметрів від грудей Інтелігента.

Фізіономія солдата люто спокійна. Павза. Солдат з тим самим виразом обличчя робить легкий рух ґвинтівкою.

Інтелігент здригує.

Знову павза.

Солдат робить багнетом більш нетерплячий рух.

Інтелігент замигав очима, простягає тремтячу руку з документами.

Солдат робить неґативний рух ґвинтівкою. Обличчя лютіє ще більш.

Інтелігент розгублений. Дрижить.

Солдат з лютим обличчям підморгує.

Інтелігент догадався. Метушливо поліз десь далеко.

Солдат, тримаючи ґвинтівку одною рукою, другу простяг уперед.

Одержав. Заховав у кишеню. Поставив ґвинтівку на землю. Взяв документи. Передивився їх, абсолютно нічого не розуміючи. Повернув документи і, не глянувши на Інтелігента, пішов назад до бар'єру.

Інтелігент швидко йде в протилежний бік...

Завжди у культурних людей знайдеться спільна мова...

КЛЮЧАР РАЮ

Цілком кам'яний німецький майор. Очі з білими віями моргають з правильністю маятника...

Перед столом майора стоїть Інтелігент і говорить. Говорить багато й швидко. Чи то переконує, чи то душу виливає.

Кам'яний майор вимовляє одно слово.

Інтелігент показує одного пальця.

Майор вимовляє два слова.

Інтелігент робить жест спростовання,

На шосе — маленька купка маленьких речей...

Кам'яний майор вимовляє одне слово.

«1000».

Інтелігент ладно лізе в кишеню і кладе на стіл "думку". Майор подивився на кредитку, потім знов перед себе. Вимовляє одне слово:

«Золотом».

Зверніть увагу на раціоналізованість. Мінімум зусиль, максимум досягнень...

Інтелігент одразу впадає в одчай. Сплеснув долонями, знову швидко заговорив.

На жаль, не можу визнати поведінку мого героя за раціоналізовану... Виправдати його можна хіба лише наявністю в ньому безперечного ораторського таланту, що яскраво виявився у попередній частині. А талантові властиво розраховувати на свої сили...

Кам'яний майор сидить, як кам'яний. Тільки моргає білими віями з правильністю маятника.

Інтелігент замовчав. Пожував пересохлими губами. Обличчя мученика. Розпачливо лізе десь дуже далеко, виймає невеличкого мішечка. Безцеремонно сідає біля столу і починає лічити гроші.

Кам'яний майор сидить, як кам'яний.

Інтелігент скінчив, подивився серйозно на майора і вимовив два слова:

«860».

Вже раціоналізація! Культурній людині легко прищепити культурні принципи...

Майор говорить одне слово:

«1000».

Інтелігент мовчки, сердито розвів руками.

Майор посидів ще з хвилину непорушно. Потім акуратно зібрав гроші, склав їх стовпчиками в шухлядку столу. Запер. Заховав ключ. Все це — дуже методично. Скінчивши — разом ожив. Люб'язно вищирив зуби, заметушився, заговорив, натиснув на дзвінок...

І ще раз скажу — хай живе культура! Спільна мова, солідарність — хіба щось подібне є по той бік бар'єру?..

В дверях витягся унтер-офіцер.

Майор дає наказ. Обернувся до Інтелігента, ввічливо всміхається, встає, проводить до дверей.

Товариші читачі (особливо інтелігентні), — не обвинувачуйте мене в злісних наклепах. Слово чесне — не брешу. Ви давно маєте можливість пересвідчитися, що я завжди суворо додержуюся художньої правди...

До рогатки з німецького боку йдуть Інтелігент та унтер-офіцер... За ними військова тачанка...

Інтелігент підходить до дружини, обоє навантажуються речами й поспішають до рогатки.

Після кількох безнадійних спроб пробитися крізь натовп Інтелігент підводиться й кричить через голови.

Унтер-офіцер дає наказ солдатам. Солдати пірнули під бар'єр і безцеремонно прочищають дорогу.

Порушення територіяльного кордону? — На власні очі таке бачив... Взагалі давайте умовимося раз назавжди — вірте всьому, що я говорю...

У натовпі галас, розлютовані рухи. Солдати вступають у бій. Хтось додумався і пірнув під бар'єр. За ним ще кілька. Солдати б'ються.

Інтелігента з дружиною стиснули з усіх боків.

Собачка, висунувши морду, верещить несамовито.

Солдати пробилися, рятують Інтелігента. Бій ущухає...

Розбещені Інтелігент та його дружина за допомогою солдат укладають речі на тачанку. Тачанка рушає.

Солдати наводять порядок. На тих, що пробилися, жадної уваги.

Ті, що пробилися, підходять до другої рогатки, поперед штабу.

Назустріч виходить один солдат. Гвинтівка на руці. Солдат військовим кроком іде серединою шосе. Юрба вагається, зупиняється...

Солдат підіймає голову і роззявляє рота. З рота вилітає:

«*Zuruck!*»

Юрба стоїть на місці. Всім ніяково. Всі пригноблені. Дехто робить спробу вступити в переговори — даремне. Солдат маршує. Юрба відступає, повертається неохоче назад.

Порушення системи є тяжкий гріх в раціоналізованому апараті...

Тачанка їде по шосе. Інтелігент по-господарськи поправляє речі. Назустріч — ті, що пробилися. За ними — солдат.

Юрба розступається перед тачанкою. Інтелігент переглянувся з дружиною, показав очима на юрбу. Обоє всміхнулися, самозадоволено і не без злорадства.

І справедливо. Мій герой — переможець. Основою партії І. І. завжди була стопроцентна (як не більш) демократія. Всяк за себе — і край... Нарешті — переможців не судять!

Юрба пройшла. Солдат чітко кинув голову в бік унтер-офіцера і "пропечатав" чотири кроки.

Унтер-офіцер козирнув.

Інтелігент теж солідно кивнув головою...

Екран надовго темнішає...

Нікому ж нецікаво, як саме їхав мій герой на південь.

Добре їхав. Що-що, а вже чесність німецького майора вище підозрінь...

НА БЛАГОСЛОВЕННОМУ ПІВДНІ

Людна вулиця великого південного міста. Великий солідний будинок. На дверях його — велика солідна таблиця:

«ПРИСЯЖНЫЙ ПОВЕРЕННЫЙ»

Інтелігент одягається на вечір. Фрачний костюм.

Дружина Інтелігентова одягається на вечір. Велика кількість коштовностей і декольте...

Болонка сидить на пуфі і крутить хвостиком...

На балю. Декольте, фраки, військові мундири — німецькі, гетьманські, російські. Весело.

У кімнаті курців. Невеличка група мужчин. Інтелігент промовляє. Гукнув на гетьманського офіцера, що проходив повз, і звертається до нього. Офіцер робить жести заспокоєння. Інтелігент з сумнівом хитає головою. Офіцер переконує, говорить впевнено:

«Ніяка червона сволота нам загрожувати не може».

В залі — танки... Раптом кілька мирних дрижань, наче відгук далекого землетрусу...

В кімнаті для курців — те саме...

Інтелігент переляканий, але задоволений ("Ага, а я що казав!"). Офіцерові трохи ніяково. Інтелігент багатозначно й тривожно підносить пальця вгору.

Екраном, у тому самому темпі, що були дрижання, ідуть шерегами в ногу чоботи. Крок їх рівний, міцний, точний...

Інтелігент з піднесеним пальцем та з обличчям стривоженим знову говорить. Офіцер із робленою байдужістю відійшов...

Інтелігент подивився услід йому з достатньою мірою презирства. Зідхнув. Обернувся до розмовників і починає говорити так само гаряче, як і раніш, але з виразом замріяним... Навколо спочутливі обличчя...

Інтелігент скинув руками, стиснув їх у себе на грудях. Обличчя мрійливе, захоплене...

Багато дехто з вас, мої дорогі читачі, мріяли про те саме. Не треба розказувати про це вам. Але режисер, розраховуючи на широке споживання його картини, ці мрії втілив в екранні форми... Вам — тим, що мріяли, краще не дивитися: навіщо бентежити старі рани? Оберніться десь в бік до якоїсь вашої сусідки.

На тротуарах урочиста, радісна, добре одягнена юрба, що щиро плеще руками... Бруком, рівнобіжно тротуарові, маршує французький ("з голочки") офіцер. — Овації посилюються. Слідом за ним маршує англійський ("з голочки") офіцер. — Овації ще посилюються... Слідом — суне танк. — Овації сягають апогею... Раптом офіцер і танк зникають...

Замріяний Інтелігент знову відчуває недалекоі кроки...

Брутальні прояви огидної дійсности завжди руйнують чудові будови наших мрій. Очевидно, нетривалість цих будівель — річ обов'язкова. У кваліфікованого інженера-будівельника і некваліфікованої радбаришні, хоч і різні їх архітектурні стилі, — ознака нетривалости спільна. Це, звичайно, мінус. Але ж з другого боку — цей тип будівництва надзвичайно дешевий і приступний кожному трудящому і навіть безробітному. Це, звичайно, плюс. Знов же брак всякої тяганини, бюрократизму, фінвідділів і т. ін. — Подумайте над цим питанням. Багато дехто вирішив це питання на позитивне — запевняю вас... Так, — ще один мінус: в будівлі, що збудована таким способом, хоч би в неї була тисяча квартир, влаштованих за останнім словом житлотехніки, ніхто ніколи не зможе жити, крім самого архітектора... А, може, це — плюс?.. У всякім разі, зараз — мрія зруйнована.

Інтелігент у розпачі повісив голову. Руки безсило впали.

Огидна дійсність — міцніша за мрію. О, трагедія світу — і, в усякім разі, мого героя!.. Дійсність...

Дорога в полі. Прямо на глядача, швидко, міцно — колона солдатів...

Лісок. Узлісся. На узліссі раптом з-під землі виростає лава повстанців. Швидко, скажено розмахуючи випадковою зброєю, повстанці кидаються прямо на глядача...

Довжелезний потяг військових теплушок мчить на глядача...

Лавою на глядача — жахлива, як з Апокаліпсису, божевільна кіннота в будьоновках...

Павза. Чорний екран.

Інтелігент пригнічений...

Дійсність... Далі — теж дійсність, хоч на екрані й ляльки...

Ляльки. Лялька Петлюри входить в кадр. Ляльки-німці обернулися й вийшли з кадру. Лялька гетьмана, що замість ніг мала щось непевне і що її підтримували багнетами німецькі ляльки, впала й викотилася з кадру. Петлюра став на його місце в позі переможця...

В Інтелігента обличчя затулене руками. Крізь пальці з острахом поглядає на ляльку-переможницю. Обережно бере руки "по швам". Перелякано, обережно вдивляється. Боязко, улесливо всміхається. Нерішуче вклоняється. Ще раз —

усмішка. Ще раз — поклін. Боязкий крок до ляльки. Усмішка. Поклін. Крок. Ще крок...

Далі режисер, перевантажений історичним матеріалом, одверто согрішив проти художньої міри. Він виправдується тим, що це, мовляв, не він согрішив, а історія согрішила. — Ну — це справа складна... В усякім разі, я краще розкажу вам те, що йде далі, — це буде швидше. До кадру з Петлюрою входить лялька червоноармійця. Петлюра вилітає з кадру. Інтелігент точно повторює свою попередню сцену. Далі йдуть ляльки — Денікіна, Махна, червоноармійця, поляка і т. д. Кожного разу повторюється та сама сцена поміж ляльками, і ту саму сцену пророблює Інтелігент. Що далі, то більшої швидкості й технічної досконалості досягає він, бо *Repetitia est mater studiorum*. Нарешті — більший за всіх попередніх — червоноармієць... З великою майстерністю Інтелігент пророблює свій номер і з відданим виглядом улаштовується біля його ніг...

Екран темніє...

Мій герой і досі з не меншою відданістю перебуває на тому самому місці...